

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ Մ.Արեղյանի անվան
գրականության ինստիտուտի հայցորդ

ՊԵՐՃ ԶԵՅԹՈՒՆՅԱՆԻ ԱՐՁԱԿԸ ՀԱՅ ԳՐԱՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՄԱՄԲ

Անցյալ դարի 60-70-ականներն անշուշտ մեր արձակի ամենաբեղուն ու հետաքրքրական շրջաններից մեկն է, որ գրականագիտության կողմից դեռ չի ամբողջացել՝ որպես խորհրդային գաղափարաբանությունից գերծ գրականության պատմություն: Այսօր, երբ բոլոր բանավեճերն անցյալում են, ժամանակի հեռավորությունից այդ սերնդի գրականությունն այլ կերպ է ներկայանում: Խորհրդային ժամանակի գրաքննադատությունը, հասկանալի է, ինչ-որ տեղ չէր կարող «անաչառ» լինել իր ժամանակի գրականության հանդեպ և առաջադրում էր խնդիրներ, այդ գրականությունից պահանջում այն, ինչ ժամանակին թվում էր արդիական, բայց ժամանակի հետ կորցնելու էր իր արդիականությունը՝ գյուղական միջավայր պատկերող գրականություն, թե՛ քաղաքագրություն, ազգային, թե՛ համամարդկային, փաստ, թե՛ գեղարվեստ, այս բանավեճերը, որոնց մեջ ներքաշվել էին նաև այդ գրողները, այսօր արդեն անցյալում են, արժեքները, կարծես թե հստակվել են, չափանիշները՝ փոխվել, այսօր, կարծես թե, առաջնայնություն են ստացել գեղագիտական չափանիշները:

Այդ սերնդի լավագույն արձակագիրներից մեկի՝ Պերճ Զեյթունցյանի բոլոր գործերի մասին էլ ժամանակին գրախոսականներ գրվել են, ըստ որում փորձեր են արվել վերլուծել նրա ստեղծագործությունները նաև հենց նույն գեղագիտական չափանիշներով, նրա ստեղծագործությունները դարձել են 60-70-ականների գրական բանավեճերի թիրախ, սակայն փաստը մնում է փաստ, որ մեր գրականագիտությունը, ընդհանուր առմամբ, որոշ բացառություններով հանդերձ, Զեյթունցյանի արձակի հանդեպ փորձել է կիրառել նկարագրական մեթոդը՝ բավարարվելով սյուժեներ վերապատմելով, բովանդակային արծարծումներով, արծարծված խնդիրների թվարկումով՝ դիտարկելով ազգային և համամարդկային հարաբերակցության խնդիրը գրողի արձակում, վերլուծելով կերպարների հոգեբանությունը, բայց չի անդրադարձել նրա արձակի տեսական հարցադրումներին, պոետիկայի և տեխնիկայի խնդիրներին, իսկ նկարագրական գրականագիտությունը դատապարտված է ձախողման, երբ կիրառվում է ոչ նկարագրական գրականության հանդեպ: «Զեյթունցյանի գրողական մտածողությունը,- ինչպես նկատում է ակադեմիկոս Արամ

Գրիգորյանը,- բնութագրվում է պատկերի կառուցման ստրուկտուրալ տիպի հակվածությամբ», ուստի ստրուկտուրալ վերլուծություն է պահանջում իրենից, ինչը մեր գրականագիտության կողմից չի իրականացվել: Մյուս կողմից Պերճ Ջեյթունցյանը պատկանում էր այն արձակագիրների թվին, որոնք ստեղծագործությունը կապված է ոչ այնքան հայ, որքան արևմտաեվրոպական գրականության ավանդույթների և միտումների հետ: Ջեյթունցյանի վեպը կրկնում է քսաներորդ դարի արևմտաեվրոպական վեպի մոդելը, ուստի նրա ստեղծագործությունների հանդեպ անշուշտ պետք է կիրառել ոչ միայն ստրուկտուրալ, այլև համեմատական վերլուծության մեթոդները:

Մյուս կողմից Պ. Ջեյթունցյանի գրական ողջ ստեղծագործությունը, ներառյալ դրամատուրգիան, իսկ Ջեյթունցյանը ոչ միայն արձակագիր է, այլև հավասար չափով դրամատուրգ, ամբողջական վերլուծության դեռ չի ենթարկվել: Չպետք է անտեսել նաև, որ Ջեյթունցյանը ժամանակակից հեղինակ է և ուշագրավ ստեղծագործություններ է գրել նաև 2000-ականներին, որոնց գրականագիտական հատուկենտ արձագանքներ են եղել: Արձագանքների սակավության պատճառներից մեկն էլ մեր կարծիքով այն է, որ քսաներորդ դարի համաշխարհային գրականության հիմնական միտումները, որ Ջեյթունցյանը հայ գրականություն էր բերում դեռ 60-70-ականներին, հետանկախության շրջանում արդեն օրինաչափ դարձան նաև հայ գրականության համար, ուստի Պ. Ջեյթունցյանի վերջին շրջանի ստեղծագործությունները, որոնք նախորդ շրջանի ստեղծագործությունների շարունակությունն են, այլևս հարցադրումների այն սրությունը չեն առաջադրում, չեն դառնում բանավեճերի թիրախ, իսկ Ջեյթունցյանի մասին ավելի շատ գրվել է հենց բանավեճերի առիթով:

1968 թ. լույս է տեսնում Ջեյթունցյանի լավագույն ստեղծագործություններից մեկը՝ «Կլոդ Ռոբերտ Իգելի» վեպը, որ նորարարություն էր հայ արձակում: Վեպը թարգմանվեց բուլղարերեն, լիտվերեն, ռուսերեն և այլ լեզուներով, արժանացավ բարձր գնահատականի, հայտնվեց բանավեճերի կիզակետում: Վեպն ակնհայտորեն հարում էր մոդեռնիստական միտումներին՝ պայմանական միջավայր, «գիտակցության հոսք», ենթագիտակցական սևեռումներ, աբսուրդ, ավելի ու ավելի տիրապետող են դառնում նրա արձակում, իսկ որոշ ստեղծագործություններում, ինչպես օրինակ, «Կատակերգություն առանց մասնակիցների» վիպակում, վերածվում են սխեմատիզմի, որից զրոյը չի կարողանում ազատվել և շատ բան կորցնում է ի հաշիվ կենսականության:

«Քսաներորդ դարի լեգենդ» վեպի հիմնական գաղափարը մարդու մեքենայացումն է ժամանակակից քաղաքակրթության մեջ: «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլին», որ հետագայում Ձեյթունցյանը վերնագրեց «Քսաներորդ դարի լեգենդ», մնում է մոդեռնիստական միտումների լավագույն արտահայտությունը գրողի արձակում: Վեպ, որ էքզիստենցիալիզմի և քսաներորդ դարի ինտելեկտուալ արձակի միտումները համակցում է մոնտաժի սկզբունքով, վեպ, որ պլոթեի դասական ընկալումներով ընկալել և մեկնաբանել հնարավոր չէ. կոմպոզիցիոն հիմնական հնարքը մոնտաժն է: Ակադեմիկոս Սևակ Արզումանյանը, նկատելով ոճական տարերի բազմազանությունն այս վեպում, գրում է. «Իրականը միահյուսված է երևակայականին, պայմանականն ու ֆանտաստիկական կողք-կողքի՝ էպիկական ու դրամատուրգիական միջոցներով: Ավելին՝ վիպասանն օգտագործել է նաև գեղարվեստական այլ եղանակներ՝ հրապարակախոսական արձակ, որի բեռը նկատելի է ստեղծագործության ամբողջ տարածքում, հեռագրառճ կամ հեռագրալեզու՝ տեղ-տեղ բանաստեղծական կարճ տողեր հիշեցնող կառույցով և այլն»: Ոճական միասնության մոդեռնիզմին բնորոշ այս խախտումները նկատելով՝ ակադեմիկոս Սերգեյ Սարինյանը գրում է. «Իր բնույթով «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլին» հետևում է ինտելեկտուալ արձակի սինկրետիկ ոճին: Այնտեղ միահյուսվում են պայմանականն ու հավանականը, իրականն ու երևակայականը, պատմականն ու ֆանտաստիկականը: Որքան էլ այդ համատեղումները մի ինչ-որ տեղ խախտում են ոճի միասնությունը, այնուամենայնիվ իբրև փորձ և իբրև իրացում ինքնին գեղարվեստական թարմություն են բերում հայ արձակին»: Բայց մեր կողմից նկատենք, որ ոճական միասնության խախտումով հանդերձ, Ձեյթունցյանը վեպի՝ որպես պատկերի, ամբողջություն է ստացել, ինչը կարևոր է որպես վերջնական արդյունք: Այլ է խնդիրը, երբ Ձեյթունցյանի ստեղծագործությունը մեղադրվում էր ազգային կյանքից հեռացած լինելու մեջ: Այսպես՝ գրականագետ Վազգեն Սաֆարյանը Ձեյթունցյանի «Կատակերգությունն առանց մասնակիցների» գրքին նվիրված գրախոսության մեջ գրում է. «Պերճ Ձեյթունցյան կարդալիս անմիջապես ծագում է մի հարց. իսկ գրականության ազգային հիմքը, իսկ մի թե այդ լուրջ ու կարևոր ասելիքը չի կարելի կերտել ազգային կյանքի ու բնավորությունների վրա»: Սա էր բանավեճի հիմնական թեման: Ս. Սարինյանը անդրադառնալով վեպի շուրջ ծավալվող բանավեճում առաջադրված՝ ազգային և համամարդկային խնդրին, գրում է. «Գեղարվեստական մտածողության ազգային կերտվածքի ըմբռնումը, երևի անտես չպիտի առնեք թեմայի, այսպես, ասած, համամարդկային հայեցակետի խնդիրը: Կարծես թե տեսական միտքը

այլևս չի վիճարկում, թե համամարդկայինը արվեստի մեջ դրսևորվում է ազգայինի մեջ և ազգայինի միջոցով: Բայց ազգային սուբստանցիայի բացարձակ ըմբռնումը ըստ մի որոշ տեսակետի, կարծես թե չի արդարացնում թեմայի աբստրակտ-փիլիսոփայական մեկնակետը: Նպատակային է արդյոք, երբ Պերճ Զեյթունցյանը վեպ է գրում Կլոդ Ռոբերտ Իգերլիի մասին, կամ Զորայր Խալափյանը «Ոսկե միջինը» ասքվիպակում գեղագիտական մտադրություններ է որոնում Ալյասկայի տաժանակիրների կյանքի պատկերներում»: Ս. Սարինյանը, կարծես թե, չընդունելով վեպի հղացքի նպատակայնությունը, այն դիտարկում է որպես «հետաքրքրական որոնում հայ արձակի թեմատիկ շրջանակներն ընդլայնելու իմաստով»: Նմանատիպ մոտեցում ունեին նաև Զեյթունցյանի սերնդակից գրողները՝ մասնավորապես Հրանտ Մաթևոսյանը և Նորայր Ադալյանը: Ընդհանուր առմամբ Ն. Ադալյանը, գեղարվեստական իրացման առումով, վեպը շատ բարձր է գնահատում: Նույնիսկ, կարծես թե, բացատրություն են ստանում Ս. Սարինյանի անդրադարձում նշված թերությունները, այն, որ «ձևը իշխում է բովանդակության վրա, գեղարվեստական պայմանականությունների կուտակումը մի տեսակ դառնում է նպատակ, իսկ արտահայտությունների հանելուկային երկիմաստությունը հաճախ չի դրսևորում փիլիսոփայական այն խորությունը, որպիսին ենթադրում է պրոբլեմի համամարդկային ելագիծը»: Ն. Ադալյանը, «Լեգենդի և իրականության սահմանը» հոդվածում, վեպը դիտարկելով էքզիստենցիալիզմի և աբսուրդի գրականության համատեքստում, նշում է. «Զեյթունցյանը դիմում է աբսուրդիստների ստեղծագործական բազմաթիվ սկզբունքներին՝ այոժեի անակնկալ շրջադարձ, հերոսի մտային տառապանք, պատկերի թվացյալ դատարկություն, ապա՝ ծայրահեղ ժամանակախախտումներ, անպատասխան հարցեր, խորհրդավոր վիճակներ, և հետո ճակատագիրը, անխուսափելին, երջանկությունը և այլն: Ամեն բան ասես շարժվում է հանկարծահաս տարերքի թելադրանքով՝ դրա պես ու դրա չափ էլ վայրենի ու անսասնձ: Աբսուրդը չի կարելի թարգմանել անհեթեթության, այն անթարգմանելի է, ընդհանուր այդ քառսը յուրաքանչյուր ակնթարթ պետք է վերահսկվի տրամաբանող մտքի կողմից թերևս ավելի զգաստ կերպով, քան ուրիշ շատ ու շատ տարբեր դեպքերում: Սրա մեջ է նրա ինքնահաստատումն ու արդարացումը, որ նկարագրված նյութը դարձնում է, այնուամենայնիվ, հասկանալի և ամբողջական»: Փաստորեն վեպի «թերությունները» Նորայր Ադալյանը դիտարկում է որպես առանձնահատկություններ: Վեպում աբսուրդի գրականության պոետիկայի առանձնահատկություններ է տեսնում նաև գրականագետ Ելենա

Ալեքսանյանը ռուսերեն «Ոճի և հերոսի որոնումները» ուսումնասիրության մեջ. «Իր հերոսների սոցիալական և բարոյական վարքի իրավիճակները պատկերավորելով՝ Ջեյթունցյանը հաստատում է ցանկացած իրադրության, ցանկացած տրամաբանական կառույցի աբսուրդը, որտեղ մոլորմը եսասիրությունն է, անպատասխանատվությունը և մարդկանց միջև կապ ստեղծող գաղափարների բացակայությունը»:

Ն. Ադալյանն անդրադառնում է վեպի շուրջ ծավալվող մեկ այլ բանավեճի՝ վեպը պատմական իրողության կողքին դնելու և մեկին կամ մյուսին առաջնություն տալու, ըստ էության, անհեթեթ խնդրին: Վեպն ու պատմական փաստը իրար կողք դնելը անթույլատրելի է, որովհետև մենք գործ ունենք ֆաբուլա-սյուժե հարաբերակցության հետ. «Նամակներում, Օպենհեյմերի դատավարության նյութերում Կլոդի ճակատագիրն ընդամենը ֆաբուլա է, իսկ վեպում այն դառնում է սյուժե, հեղինակի կողմից ստեղծված և ապա վերահսկվող բազմաթիվ կապերի ու հարաբերությունների արդյունք: Սյուժեն քայլ առ քայլ հեռանում է ֆաբուլայից, չնկատել այս բանը՝ նշանակում է վեպը ճիշտ չկարդալ»: Սակայն Ն. Ադալյանը ևս քննադատում է Ջեյթունցյանին ազգային թեմատիկայից հեռանալու համար՝ մասնավորապես գրելով. «Ես ընդունում եմ, որ ամեն գրող (հատկապես 20-րդ դարում, երբ ժողովուրդների շփումը հասել է բարձր մի աստիճանի, նրանց ճակատագրերը ավելի ու ավելի են մոտենում իրար) կարող է մեկ-երկու այսօրինակ լեզվեր ստեղծել: Դա նույնիսկ լավ է, նույնիսկ հարստացնում է գրողի ստեղծագործական նկարագիրը, ինչպես նաև՝ տվյալ գրականությունը: Բայց երբ նրա մոտ տենդենց է նկատվում՝ իր «կոպիտ» իրականության արտացոլումը փոխարինել «լեզնդագրությամբ»՝ ինչպիսի բարձր նպատակով ու փայլով էլ արվի, ինչպիսի պատճառաբանություններ էլ ունենա, դա արդեն վատ է»:

Ջեյթունցյանի վեպը ազգային կյանքից խզված լինելը անընդունելի էր նաև Հրանտ Մաթևոսյանի համար. «Ես չեմ հասկանում, թե այդ ինչպես են համամարդկայինն ու համաշխարհայինը բեկվում ազգային հոգեբանության մեջ, ինչպես նաև չեմ հասկանում, թե զուտ ազգային ինչու չի համաշխարհային ու համամարդկային և այդ որ ազգի որ թաքուն ծալքերն են անհասկանալի ուրիշ ազգերի ու ազգությունների համար»: Հ. Մաթևոսյանը, վեպը համարելով «ստիլիզացիա», մի շատ կարևոր դիտարկում է անում՝ ավելի կարևոր, քան բանավեճի առարկա՝ ազգային և համամարդկային խնդիրը. «վերցված իրականությունը» Մաթևոսյանի ճիշտ նկատմամբ, «հեղինակին ներկայացել է կենսական դիմադրություններից արդեն զրկված վիճակում: Չի եղել այն

երկրորդական անհրաժեշտը, այն ավելորդը, այն անտեղին, ինչը գուցե չներմուծվեր էլ վեպ, բայց հեղինակի մեջ ուղնուծում էր լինելու»։ Հ. Մաթևոսյանը ճիշտ հետևություն է անում. «Հեղինակի կամքը սլանում է անօդ-անկյանք տարածության միջով և վայրէջք է կատարում ճիշտ այնտեղ, ուր նախանշել էր հեղինակը»։ Հ. Մաթևոսյանն արծարծում է մի խնդիր, որ վերաբերում է Ձեյթունցյանի բոլոր ստեղծագործություններին՝ Ձեյթունցյանն իր վեպերում՝ լինի դա համամարդկային թեմատիկային առնչվող, թե հայոց պատմության անցյալը պատկերող վեպ, հարցի էությունը չի փոխվում՝ նյութը պատրաստի է, առանց «կենսական դիմադրության»։ Գուցե ազգային հետ այդքան կապված գրողի՝ Հ. Մաթևոսյանի համար պատմավեպ չգրելը հենց այդպիսի սկզբունքի հարց էր։

Ձեյթունցյանը, սակայն, «Քսաներորդ դարի լեգենդ» վեպից և նրան հաջորդած «Ամենատխուր մարդը» և «Կատակերգություն առանց մասնակիցների» վիպակներից հետո գրում է «Արշակ Երկրորդ» (1977) պատմավեպը, որ անշուշտ Ձեյթունցյանի և հայ պատմավիպասանության կարևորագույն նվաճումներից է, անդրադառնում է հայոց պատմության ամենաողբերգական շրջաններից մեկին՝ 4-րդ դարին, սակայն, այստեղ էլ գրողին հետաքրքրում են ոչ թե պատմության ողբերգականությունը կամ հերոսականությունը, պատմական անցյալի և ներկայի զուգահեռումը, որքան հավերժական, գոյաբանական խնդիրները, մի խոսքով Ձեյթունցյանի պատմավեպը մեր դասական պատմավեպի հետ ընդհանրություններ գրեթե չունի։ Այդ իսկ իմաստով այս վեպի առիթով ծավալված բանավեճերն այսօր, ժամանակավրեպ են թվում, քանզի կամ դասական պատմավեպի ընկալման դիրքերից կամ ժանրի գեղագիտական գործառնության թուրքմոնումից են ելնում, քանզի Ձեյթունցյանն ինքը ժանրին մոտեցավ «գեղագիտական անսովոր սկզբունքներով», մեղանչելով պատմական փաստերի դեմ և հակադրվելով պատմավեպի դասական ավանդույթին, ինչն էլ անընկալելի էր։ Բանավեճերի հիմնական բնույթը «պատմական փաստի և գրողի մոտեցման փոխհարաբերության պրոբլեմի շուրջ» է, նկատում է Ս. Արզումանյանը։ Հակադրվելով գրականագետ Արտաշես Մարտիրոսյանի դիտարկմանը, թե «վեպի բոլոր հերոսները հակառակ են ավանդույթին և հանդես են գալիս իբրև իրենց պատմական նախատիպերի հակոտնյան (անտիպոդ)», գրականագետն ապացուցում է, թե Ձեյթունցյանը հեռանում է պատմական ճշմարտությունից «պատմության դիալեկտիայի» հայտնաբերմանը հետամուտ լինելու նպատակով և նկատում, որ բոլոր հերոսներն այդ մտայնության «արտահայտիչներն» ու «վկաներն» են։ Այս խնդիրը վերաբերում է փաստական կամ պատմական նյութի վրա հիմնված

Ձեյթունեցյանի գրեթե բոլոր ստեղծագործություններին: Գրողը միշտ հեռանում է փաստից, անձանաչելիության աստիճան շրջում այն, որպեսզի դարձնի ճանաչելի: «Իր գեղարվեստական խնդրի իրագործման համար, - ձևակերպում է Զավեն Ավետիսյանը,- Ձեյթունեցյանը վերակառուցում է պատմական իրողությունը, բայց ոչ երբեք պատմության տրամաբանությունը, որովհետև ինչպես ինքն է նկատում՝ իր նպատակն է ոչ թե ճշտության հետքով գնալ, այլ ճշմարտության»:

Ձեյթունեցյանը դասական պատմավեպի նման ոչ թե զուգահեռում է անցյալը ներկային, այլ արդիականացնում է պատմությունը, պատմական կերպարներին ենթարկում էքզիստենցիալ հոգեվերլուծության, այդ առումով նրանք պատմական անուններ կրող ժամանակակից մտածողության մարդիկ են, ուստի դասական պատմավեպի կերպարների վերլուծության չափումներով «Արշակ Երկրորդի» կերպարները վերլուծել հնարավոր չէ: Պատմական անցյալը Ձեյթունեցյանի համար հավերժական գոյաբանական խնդիրներ արծարծելու պայմանական ժամանակաշրջան է, պատմական միջավայրը պայմանական միջավայր՝ այսպես, Արշակավանը սովորական քաղաք չէ, այլ էքզիստենցիալ ազատության տարածք: Ձեյթունեցյանը հաճախ իր հերոսներին բացահայտելու նպատակով նրանց ստիպում է գործել «սահմանային իրավիճակներում», ուր կերպարները բացահայտում են մեկը մյուսի արարքների և մտքերի իրական, ենթագիտակցական շարժառիթները:

Ձեյթունեցյանի պատմավեպերը նույն ինտելեկտուալ վեպերի ազգային տեղայնացում ստացած տարբերակներն են: Գրականագետ Զավեն Ավետիսյանը «Գրական կերպարի հոգեբանությունը» հոդվածում «Արշակ Երկրորդ» պատմավեպը դիտարկում է որպես «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլիի» շարունակություն: Ս. Արզումանյանը «Արշակ Երկրորդ» վեպի կապակցությամբ, նկատում է, որ Ձեյթունեցյանի երկերի գաղափարաբանությունը «մշտապես միտում է արդիական ու պատմական այնպիսի պրոբլեմների արծարծմանը, որոնք դուրս են կամերային ընդգրկումներից ու նշանակությունից: Դրանք գրեթե առանց բացառության մասշտաբային են և ինչ-որ մի սլաքով ուղղված հայ ազգային-պատմական ճակատագրի գերխնդրին: Անգամ Պերճ Ձեյթունեցյանի «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի» կամ ինչպես ենթախորագրված է «Քսաներորդ դարի լեգենդ» վեպը, քաղաքական ուղղվածությամբ ի վերջո միտում է նաև կոնկրետ ազգային գաղափարաբանության արծարծմանը»: Երևույթին խորքային բացատրություն է տալիս հատկապես մշակութաբան, գրականագետ Վաչե Եփրեմյանը. «Ինչո՞ւ էր հայ գրողն ապաստան գտել օտար նյութի տարածքում,- հարցադրում է անում գրականագետը և մեկնաբանում, -

Լռության խորհուրդն այս դեպքում վերձանելի էր հետևյալ կերպ. տրոհված էր հավաքականության միջուկը, հավաքական գիտակցության տևակարգը դադար էր առել, բնականաբար ընդհանրական ճակատագիրը պիտի որ անցներ ուժեղ, չկորվող, փոխզիջումների չգնացող անհատների տնօրինությանը: Իրողությունը դիտարկելի էր և՛ բացասական արդյունքի (Իգերլի), և դրականի (Ստրաուզ) առումով: Մա, իրոք, իրական ու քննելի երևույթ էր մեր երկրում: Կար ուժեղ անհատների (որոնց քանակով է պայմանավորվում հավաքական գիտակցության վերականգնման փաստը) կարոտ ու կարիք: Այնպես որ, պատմական, առասպելաբանական, այլաբանական գրականությունը փախուստ չէր պատմաքաղաքակրթական մարտահրավերներից, գեղագիտական սեթևեթանք չէր: Հիշյալ շարքի արձակում հերոսների մտածողության ու արարքների հիմքում ընթերցվում էր մշակութաբարոյաբանական հիշողությունը վերանշանավորելու մղումը: Գիտակցված հրաժարումը ուղղակի խոսք-վերաբերմունքից, գիտակցված Լռությունը փաստորեն հզոր զենք էին այնպիսի պայմաններում, երբ սեղմված էին ոչ միայն Երկրի սահմաններն ու բովանդակությունը, այլև պաշարված էին զգացողության ու մտքի դրսևորումները: Զուգահեռ իրականությունների առարկայացումով վերագտնվում էր Երկրի և Անձի ամբողջականությունը: «Այլ եղանակի» չեզոք իմաստավորումը հաստատապես ելնում էր ներկայի հիմքերից և «աննկատ» բույսերանգի պես շարժվում նույն ներկայի դեմքին...»: Եվ վերջապես այդպիսի ուժեղ անհատի (թեև Զեյթունցյանը միշտ ցույց է տալիս, որ հզոր անհատը դատապարտված է չհասկացվածության) անհրաժեշտությամբ են բացատրվում նաև Զեյթունցյանի անդրադարձը վաղ և ոչ այնքան վաղ անցյալի պատմությանը՝ Արշակավանի կառուցմանը, Վահանանց պատերազմին և Ցեղասպանությանը և այնպիսի ուժեղ անհատների, ինչպիսիք Արշակ Երկրորդը, Գայլ Վահանը և Գրիգոր Զոհրապն են «Արշակ Երկրորդ», «Գողացված ձյունը» և «Վերջին արևագալը» վեպերում:

Մեր կարծիքով ավելորդ չէ նշել, որ ազգային կյանքի իրադարձությունների մեջ դարի սուր և քաղաքակրթության համար ամենաբնութագրական պրոբլեմներ հազիվ թե հնարավոր է գտնել, մեր ազգային կյանքը ոչ միայն համաշխարհային իրադարձությունների կիզակետում չէ, այլև խիստ մեկուսացված է եղել նրանից: Թեպետ, իհարկե, ազգային նյութի մեջ կարելի է գտնել գոյաբանականը, քանզի գոյն ընդհանուր է ամենուր: Այս խնդիրներն անշուշտ բնորոշ չէին հայկական իրականությանը, և դրա համար էլ Զեյթունցյանը, մեր կարծիքով, պայմանական իրականություն էր ստեղծում, նյութը ազգային տեղայնացում չէր ստանում, ուստի արևմտավերոպական և ամերիկյան գրականության,

մասնավորապես՝ Ֆրանց Կաֆկայի, Հերման Հեսսեի, Ռեյ Բրեդերիի ազդեցությունն այս վեպերում երևում է ակնհայտորեն:

60-70-ականների սերնդի ուշագրավ արձակագիրներից մեկի՝ Պ. Զեյթունցյանի ստեղծագործության մասին հայ գրաքննադատության մեջ ժամանակին հիմնականում խոսվել է բանավեճերի կապակցությամբ՝ քննարկելով ազգայինի և համամարդկայինի, փաստի և գեղարվեստի հարաբերության խնդիրները Զեյթունցյանի արձակում: Մեր գրականագիտությունը, ընդհանուր առմամբ, Զեյթունցյանի արձակի մասին խոսել է՝ բավարարվելով սյուժեների վերապատմությամբ, բովանդակային արժարժումներով, արժարժված խնդիրների թվարկումով, ազգայինի և համամարդկայինի հարաբերակցության խնդրի դիտարկումով, կերպարների հոգեբանության վերլուծությամբ՝ փաստորեն փորձելով «պատկերի կառուցման ստրուկտուրալ տիպի» արձակի հանդեպ կիրառել նկարագրական վերլուծության մեթոդը: Մեր հոգվածում անդրադառնալով և ամփոփելով Պ. Զեյթունցյանի ստեղծագործությանը նվիրված հոդվածների, գրականագիտական արձագանքների ու բանավեճերի հիմնական դրույթները՝ առաջադրել և հիմնավորել ենք գրողի ստեղծագործության ստրուկտուրալ և համեմատական վերլուծության անհրաժեշտության խնդիրը:

Татевик Саргсян

Соискатель Института литературы им. М. Абеяна

Проза Перча Зейтунцяна по оценке
армянской литературной критики

О произведениях Перча Зейтунцяна в армянской литературной критике в основном было написано по поводу полемики, обсуждая проблемы соотношения национального и общечеловеческого, факта и искусства. В нашей статье мы собрали все литературные отклики, статьи и общие положения полемики о прозе Перрча Зейтунцяна, а также обосновывали необходимость структурального и сравнительного анализа произведений Зейтунцяна.

Tatevik Sargsyan

Applicant to the Institute of Literature after M. Abeghyan

Valuation of Perch Zeytuntsyan's prose by
Armenian literature criticism

In Armenian literature criticism about the creations of Perch Zeytuntsyan is was written generally in occasion of polemic about the attitudes of national and universal human, the fact and the art. In our article we've summarized the issues, literature responses and fundamental theses about Perch Zeytuntsyan's prose, also we've proved the need of structural and comparative analysis of Zeytuntsyan's works.